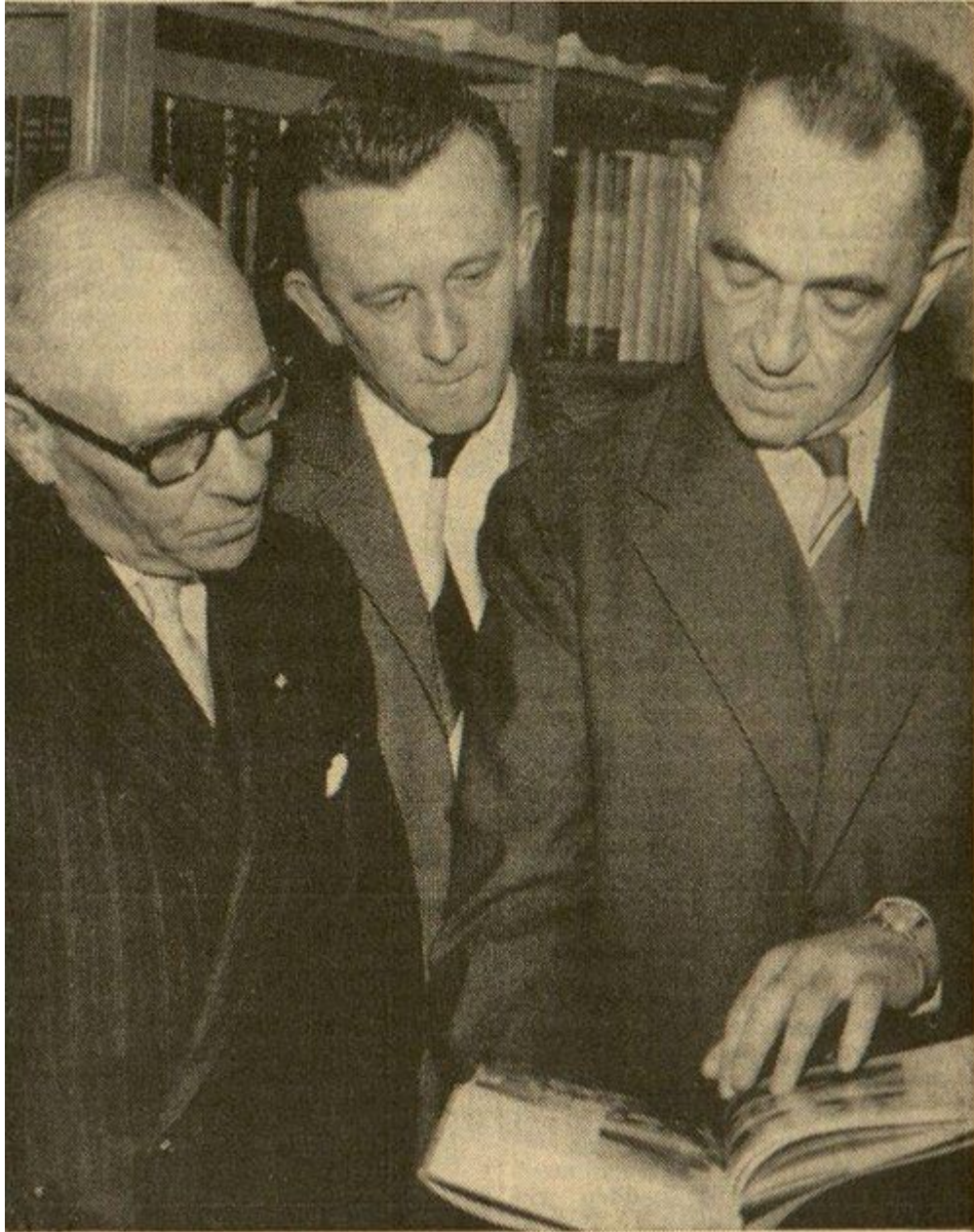

December 1958

ERF EN WERELD

**Over de agrarische toestand in Friesland na 1870
De Doorbraak der coöperatieve gedachte
De opkomst van de Friese landbouwcoöperatie
en haar ontwikkeling tot ca. 1958**

(Op de foto v.l.n.r. de heren dr. R. Kuperus, drs. K. Tjepkema en J. P. Wiersma.)

Tekst bij foto op voorblad (LC. 1959-12-24)

"Erf en Wereld" gereed

In het bijzijn van vele vertegenwoordigers van het agrarische leven in Friesland kon dr. R. Kuperus van Leeuwarden gisteren de eerste exemplaren van het standaardwerk „*Erf en Wereld*” overhandigen aan de schrijvers J. P. Wiersma en drs. K. Tjepkema. De overreiking vond plaats in het prachtige centrum voor landbouw en coöperatie „Oranjewoud”; niet alleen de ondernemende uitgevers (Drukkerij Laverman van Drachten) maar ook tal van personen (zowel van de dagblad- als van de agrarische pers) waren daarbij, aanwezig en algemeen werd deze verschijning als een heuglijke gebeurtenis beschouwd. Het boek, over welks betekenis in het hoofdartikel in dit nummer nader wordt gehandeld, mag als een voornaam en zeer geslaagd visitekaartje van het Fries-coöperatieve leven worden beschouwd en het zal ongetwijfeld allerwegen de aandacht trekken.

Recensies na uitkomen 'Erf en Wereld' 23 December 1959

Leeuwarder Courant	1959-12-24	Bijzondere dag
Friese Koerier	1959-12-24	'Erf en Wereld', geschiedenisboek over de coöperatieve beweging
NvhN	1959-12-24	'Standaardwerk Fries Coöperatie'
Officieel Orgaan	1960-01-12	FNZ: 'Uiting van Friese verbondenheid'
Friese Koerier	1960-01-12	Epos van de coöperatieve beweging in Friesland: 'Erf en Wereld'
NvhN	1960-02-25	"Erf en Wereld" Fries standaardwerk

Leeuwarder Courant 1959-12-24

'Bijzondere dag'

Om tweeërlei reden is de dag van gisteren een bijzondere, een schier historische dag geworden. Ten eerste om de stemming over de ruilverkaveling-Ald Djip en ten tweede om de verschijning van het werk „Erf en Wereld”.

Inderdaad, het betreft hier gebeurtenissen die vooral voor het boerenleven van het grootste belang zijn, maar juist hier kan weer blijken hoezeer de agrarische werkzaamheid innig met het leven en streven van geheel Friesland verweven is. Er zit zelfs een door velen nauwelijks vermoede samenhang in deze gebeurtenissen: op de dag dat het besluit wordt genomen ver vooruit te zien en medewerking te verlenen aan de krachtdadige vernieuwing van een uitgestrekt gebied, komt er een boek in het licht dat vertelt van de wijze waarop een vroeger boerengeslacht op de ernstige uitdaging van zijn tijd een antwoord heeft gegeven.

Een antwoord dat gelukkig klonk als een klok en waarvan wij nog elke dag de zegenrijke uitwerking zien. Want het boek waarover wij hier handelen is niet zomaar een boek, een bundel bedrukt papier, een brok meer of minder belangwekkende fantasie. „Erf en Wereld” is een vorstelijke daad, het is een getuigenis, het is een beroep op de in het Friese volk levende krachten om de tijd aan te durven en niet te verzaken, ook wanneer de vraagstukken zich tot boven het hoofd lijken op te stapelen.

Men zou het boek een boerenepos kunnen noemen, maar, dan met dien verstande dat bij dit epos ook de middenstand en de arbeidersstand, de notaris en de dominee, de dokter en de schoolmeester betrokken zijn. Zonder de in dit epos beschreven ontwikkeling zouden onze steden en grotere plaatsen weinig of niets meer te betekenen hebben. Als de naam van Friesland in de wereld nu nog bekendheid heeft, dan zal men uit dit boek kunnen leren waaróm dat zo is.

Een stuk landbouwgeschiedenis is hier tot een boeiend hoofdstuk uit de volksgeschiedenis geworden. Ogenschijnlijk gaat het hier om een stuk materiële strijd, maar vergis u niet: deze strijd zou nooit zó gevoerd zijn en zou ook niet zó gewonnen zijn, wanneer niet steeds ideële motieven de drijfveer waren geweest. Wie meent dat de landbouworganisaties gestuwd worden door een keiharde, droge en zakelijke geest, kent de situatie niet: voor het sentiment, voor de emotie, voor het lok-

Leeuwarder courant 28-10-1959

Tekent bij ons in op „Erf en wereld”, agrarische toestand na 1890, opkomst en groei van de Friese landbouwcoöperatie tot heden, door J. P. Wiersma en K. Tjepkema. Intekenprijs f 10.-. Boekhandel en antiquariaat „De Tille”, Wirdumerdijk 28, tel. 25129, Leeuwarden.

kend ideaal, is er alle plaats, zeker hier in Friesland. Waar heeft een landbouwmaatschappij zulke prachtige werken in zo groten getale en zo goedkoop verspreid als de Friese Mij. dat deed met het onwaardeerbaar mooie „*Van de mond der oude Middellzee*” van K. J. van den Akker, — dat helaas ook in zijn vierde druk reeds uitverkocht is — en met de monumentale „*Geschiedenis van de Friese Landbouw*” van Spahr van der Hoek, een kostbaar en blijvend bezit?

Vooraf in de landbouwcoöperatie is het ideële element altijd bijzonder sterk geweest. Hoe kon het anders, waar hier een vorm van samen-leven en samenbouwen werd voorgestaan, die haar drijfkracht niet alleen uit de belangen van de beurs maar ook uit de aandrang van het hart ontving? Het zijn de landbouwcoöperaties geweest die aan Friesland het moderne maar ook het aparte gezicht gegeven hebben. Een blad als „*Bolwerk*” is niet alleen naar het uiterlijk een frisse en aantrekkelijke verschijning onder de meestal dorre en ouderwets geklede agrarische periodieken, maar het weet ook van humor, van kunst en poëzie.

Een huis als de coöperatieve beweging in het centrum voor landbouw en coöperatie „Oranjewoud” bezit, is niet alleen een pronkstuk van presentatie, maar ook een rijk bezit waarop men elders met recht jaloers kan zijn. Buitenstaanders zijn nogal eens geneigd aan de georganiseerde boerenwereld culturele standing te ontzeggen; ernstige kennisneming leert anders.

Deze kennisneming wordt nu door „*Erf en Wereld*” tot een gemakkelijke en boeiende gemaakt. Hier ligt dan een degelijk leesboek, een blijvend volksboek, een zeker voor de jeugd onmisbaar studieboek, een boek dat het gehele gezin tot opbouwende lering kan strekken.

De schrijvers, J. P. Wiersma en drs. K. Tjepkema, hebben hun sporen op dit gebied reeds verdiend, maar met deze uitgave boden zij het Friese volk een definitief standaardwerk aan waarvoor het alleen maar dankbaar kan zijn.

Het kwam juist op tijd; niet alleen omdat hierin nog de vrucht van tientallen interviews met dikwijls sedertdien overleden voormannen werd verwerkt, maar ook omdat het verschijnt in een tijd die voor de boerenwereld een haast revolutionaire crisis inhoudt. In zulk een periode betekent de energieke, door idealen gedreven persoonlijkheid ontzaglijk veel.

Wie met eerbied en genegenheid de talloze markante portretten uit dit boek beziet, — wat is dit werk voortreffelijk en met vaak uniek en kostbaar materiaal geïllustreerd! — die kan alleen maar innig hopen dat het in onze tijd niet aan zulke krachtige, even sterk door de rede als door het hart gedreven figuren zal ontbreken.

De inhoud van de ontelbare malen aangehaalde zin „*de boer moet sels de leije ha*” wordt nog vaak te beperkt en bekrompen opgevat. Welke consequenties deze zinspreuk ook op politiek, op sociaal-economisch, op cultureel gebied kan hebben, mag elders uitgemaakt worden. Vast staat echter dat „*Erf en Wereld*” bij de huidige bezinning in het agrarische leven een onmisbaar hulpmiddel zal zijn.

P.

„Erf en Wereld”, geschiedenisboek over de coöperatieve beweging, verschenen Belangrijke dag voor de Friese landbouwcoöperaties

(Van een onzer verslaggevers)

ORANJEWOOD — In de gezellige sfeervolle voorzaal van huize Oranjewoud, waar de haard vrolijk brandde, had het bestuur van het *Instituut voor Landbouwcoöperatie in Friesland* de Friese pers en de landelijke agrarische pers genodigd om getuige te zijn van de officiële verschijning van een belangrijk boekwerk. Een geschiedenisboek over het ontstaan en de ontwikkeling van de Friese landbouwcoöperatie, door J. P. Wiersma en drs. K. Tjepkema. De beide schrijvers en de redactiecommissie waren mede tegenwoordig bij dit samenzijn benevens het voltallige bestuur van het I.L.F. Hier en daar in de zaal was een eenvoudige kerstversiering aangebracht.

De voorzitter, de heer dr. R. Kuperus uit Leeuwarden, noemde het voor de landbouwcoöperaties in Friesland een belangrijke en bijzondere dag, nu het standaardwerk „*Erf en Wereld*” aan de openbaarheid wordt prijs gegeven. Hiermee is een wens vervuld, die al jarenlang heeft geleefd. Men had niet kunnen denken, dat die wens nog eens vervuld zou worden, omdat men noch de mensen noch de middelen aanwezig achtte.

Aan het einde van de twintiger jaren verscheen de dissertatie van dr. T. van der Zee over de boerencoöperaties, dat deels in de behoefte voorzag, maar dat een meer wetenschappelijk karakter droeg. Voorts zagen tal van gedenkboeken van jubilerende organisaties het licht en ook het tweedelige werk over de Friese Maatschappij, maar geen van alle waren ze een samenvattend werk van het geheel.

Biografie Renger

Tot voor enkele jaren de biografie-Rengers van de pers kwam. Toen gevoelde men, dat er veel meer mensen uit de landbouwcoöperatieve beweging in aanmerking zouden komen voor een biografie, in de eerste plaats Riemer Veeman. Er is toen een zg. comité-Veeman gevormd, hoofdzakelijk bestaande uit personen, die de heer Veeman in zijn grootste activiteit hebben gekend. Deze commissie stelde zich in verbinding met het I.L.F en met de coöp. zuivelbank en de besprekingen resulteerden in de conclusie, dat deze zaak op een bredere basis moest worden geplaatst. Ook anderen hadden recht op een levensbeschrijving.

Het plan rijpte om een uitvoerige samenvatting te geven van ontstaan en ontwikkeling van de landbouwcoöperatie in Friesland. Vier jaar geleden is aan de heren Wiersma en Tjepkema opdracht gegeven materiaal te verzamelen voor de documentatie. Dat laatste heeft de heer Tjepkema hoofdzakelijk gedaan. Er is ook een kleine commissie van redactie benoemd, bestaande uit de heren B. K. van den Berg, S. Nijholt, dr. R. Kuperus en ir. P. Stallinga. (De heer Nijholt in de plaats van de heer J. J. Visser, die inmiddels is overleden).

Een der eerste werkzaamheden van de heren Wiersma en Tjepkema was het afnemen van interviews, beginnende bij de oudste pioniers. Ongeveer 175 personen zijn bezocht, de meesten in Friesland, een dertigtal daar buiten, zelfs een in Denemarken. Dat werk is juist op tijd geschied, omdat in de loop van deze vier jaar verschillende zijn overleden. Voorts zijn 340 coöperatieve verenigingen geregistreerd, waarvan nu al 90 zijn opgeheven. Een bewijs, dat de coöperatie niet een star stelsel is, maar zich weet aan te passen.

Van 150 zuivelfabrieken is de oprichting en ontwikkeling nagegaan, ook van die welke later zijn opgeheven. 450 biografieën zijn gemaakt en van 140 personen konden nog foto's worden achterhaald. Dit zijn zo enige gegevens. In de herfst van 1988 had men de opzet in conceptie gereed en kon de tekst worden geschreven.

Doorlopend verhaal

Dr. Kuperus achtte de opzet uitnemend geslaagd. Er is gestreefd naar een doorlopend verhaal: een schets van de landbouwcoöperaties in de afgelopen 70 jaar en een belichting van het werk van de pioniers.

Het is als leesboek bedoeld, niet als een wetenschappelijk werk. Wel is het historisch verantwoord en volledig. Bijgewerkt tot op heden. Voor het naslaan zijn enkele registers opgenomen; o.m. een van 500 persoonsnamen.

De oplage is 4000. Door de aangesloten organisaties zijn 1100 afgenomen, 600 particulieren tekenden in en het ILF zelf neemt 700 voor zijn rekening. Zodat de grootste helft al weg is. Spr. toonde vervolgens het keurige boekwerk met het fraaie, symbolische stofomslag: een boerderij onder hoge wolkenluchten. De boer blijft niet meer op eigen erf, maar zijn belangstelling richt zich op de gehele wereld.

Uit het boek komt een belangrijk sociologisch aspect naar voren: de boer met weinig bezit, die zich in moeilijke zware crisisjaren organiseert en door samenwerking tracht zijn plaats in de samenleving te behouden, door eigen aansprakelijkheid, als deelgenoten met elkaar op basis van onderling vertrouwen. Dat sociologische aspect moest in dit boek worden vastgelegd: de lektuur kan de jongeren inspireren.

Dr. Kuperus reikte aan de aanwezigen een exemplaar van het kloeke boekwerk over. T.z.t. hopen wij aan de inhoud een bespreking te wijden.

Standaardwerk Fries Coöperatie

Nieuwsblad van het Noorden 24-12-1959

Standaardwerk Friese coöperatie

In het landbouwcoöperatiecentrum Oranjewoud bij Heerenveen heeft woensdag de officiële aanbidding plaats gehad van een samenvattend standaardwerk over de geschiedenis van de Friese landbouwcoöperatie, dat onder de titel „Erf en wereld” is verschenen. Het is geschreven door de heren J. P. Wiersma, een bekende Friese schrijver, en K. Tjepkema, secretaris van het Instituut voor Landbouwcoöperatie in Friesland.

Een reeds eerder van de hand van J. P. Wiersma verschenen biografie over de coöperatiepionier Van Welderen Baron Rengers is aanleiding geweest tot de samenstelling van dit omvangrijke boek, waarin het gehele

terrein van de landbouwcoöperatie aan een beschouwing wordt onderworpen. De voorstudie heeft ongeveer drie jaar tijd gevorderd en deze heeft, behalve de stof voor het boek, een grote hoeveelheid historisch documentatiemateriaal, dat anders verloren zou zijn, opgeleverd. In het boek is ook zeer veel fotomateriaal bijeen gebracht; het is voorzien van een register en een samenvatting in het Engels.

De eerste exemplaren werden door de voorzitter van het Instituut voor Landbouwcoöperatie, dr. R. Cuperus, aangeboden aan de schrijvers, de leden van de redactiecommissie en bestuursleden van het instituut.

Leeuwarder Courant 1960-01-12

Officieel Orgaan FNZ: Uiting van Friese verbondenheid

In „Officieel Orgaan” (Kon. Ned. Zuivelbond F. N. Z.) wordt het onlangs verschenen standaardwerk „Erf en Wereld,” de geschiedenis van de Friese landbouwcoöperatie, uitvoerig en met veel lof voor initiatiefnemers, schrijvers, uitgevers en fotografen besproken.

De heren J. P. Wiersma en drs. K. Tjepkema hebben niet zomaar een dor en droog gedenkboek samengesteld, maar hun boek is tot een stuk literatuur geworden waarin de levende mens steeds tot zijn recht komt. Hier staat het volle werkelijke leven voor ons, sprekend uit ontelbaar vele feiten die rechtstreeks uit de levensloop van tal van zwoegend, denkende en bouwende Friezen te voorschijn zijn gekomen:

„Het gehele boek door spreekt krachtig deze wil van de Friese boeren om hun gemeenschappelijke zaken volledig in eigen beheer te behartigen. Hoe voortreffelijk zij daarin zijn geslaagd, hoe veelzijdig daardoor de landbouwcoöperatie is geworden, komt op bijna elke bladzijde tot uitdrukking. Daar tussendoor zien we de verschillende karakters van de voormannen tot ontwikkeling en tot invloed komen en bijzonder duidelijk komt ook de Friese verbondenheid naar voren.

Het eigen karakter van de Friezen en van hun land verklaart veel, zo niet alles van de geschiedenis die door Wiersma en Tjepkema is beschreven. Ook al is de landbouwcoöperatie in verschillende andere provincies minstens even sterk ontwikkeld, in onze zuivelprovincie bij uitstek is er bovendien zo ondubbelzinnig het karakter van zijn bevolking opgestempeld.

Zoals Wiersma op zijn eerste bladzijde schrijft van de man waarmee wij ter inleiding van de geschiedenis kennis maken, Hendrik Franzes Pasma „... in hart en nieren boer. Gesneden uit het goede hout. Er zitten evenwel vlammen in het hout; en daarin steekt de kwaliteit een boer wiens blik niet beperkt blijft tot zijn hofstede en de belangen van het eigen bedrijf: Zijn gedachten drijven daar ver en wijd bovenuit, en het schijnt soms dat hij op dat uitdagende terrein de grootste bevrediging vindt”. Wiersma schreef dit zinnetje in de verleden tijd, — wij halen het aan, maar zetten het om in de tegenwoordige tijd, want als men dit boek gelezen heeft, krijgt men de indruk dat alle Friezen zulke Pasma's zijn.

Friesche Koerier 1960-01-12

Epos van de coöperatieve beweging in Friesland: „Erf en Wereld” **Beschrijving van een geweldig stuk sociale en cultuurgeschiedenis**

Twee dagen voor Kerstmis had — wij vermeldden het reeds uitvoerig — in het Coöperatiecentrum „Oranjewoud” een bijzondere gebeurtenis plaats. Daar werden officieel de eerste exemplaren uitgereikt aan de schrijvers en aan de pers van het boekwerk „Erf en Wereld”, behandelende het ontstaan, de opkomst en de ontwikkeling van de agrarische coöperatieve beweging in Friesland.

De heer Dr. R. Kuperus, voorzitter van het *Instituut voor landbouwcoöperatie*, gaf daarbij een uiteenzetting van de totstandkoming van het werk, dat de heren J. P. Wiersma en drs. K. Tjepkema in samenwerking hebben geschreven. Het is een kloek boekwerk geworden van 364 pagina's, plus nog enkele tientallen pagina's met honderden portretten, kiekjes van zuivel- en andere fabrieken en vele historische merkwaardigheden. Het is gestoken in een fraaie grasgroene linnen band met goudopdruk en een stofomslag, waarin de titel „Erf en Wereld” symbolisch tot uitdrukking komt.

Het overzicht is gesplitst in drie delen: 1. Boerenfolk in beweging (XII hoofdstukken). 2. Vruchten der samenwerking (V hoofdstukken) beide van J. P. Wiersma, en 3. Het erf is de wereld (III hoofdstukken) van drs. K. Tjepkema. De laatste heeft ook het meeste materiaal voor het boek verzameld.

Een deel van wat hier beschreven staat, hebben wij ook al — in wat andere vorm uiteraard — kunnen lezen in gedenkboeken van jubilerende agrarische organisaties, ook op werknemersterrein. Maar het boek van Wiersma en Tjepkema is een groots samenvattend geheel van de geschiedenis der coöperatieve beweging in Friesland (al steken de schrijvers hun neus ook wel eens buiten de provincie) en wat daaraan vooraf ging.

Want er ging iets aan vooraf. Niet alleen dat de tijdgeest al schuchter naar mechanisatie streefde - ook zat het slecht met onze boter en onze boterhandel. De feiten over het verhandelen van inferieure boter zijn genoegzaam bekend. Het ging de boeren slecht. Hendrik Franzes Pasma (bekende naam) en enkele anderen trokken naar Denemarken en kwamen met nieuwe ideeën inzake de boterbereiding thuis. Ook anderen hier en daar in de provincie waren op eigen houtje aan de slag gegaan. Maar het hielp niet om de algemene tendenz-in-mineur te doen keren. Het leven van de meeste boeren en hun arbeidersfamilies was zwaar en de baten van hun arbeid klein. Men leefde op de rand van de honger. Ook hadden de boterhandelaren veel macht, vaak ten nadele van de producenten van hun artikel.

Warga 1886

Het lichtende voorbeeld was de verwezenlijking van de plannen van 23 meest huurboeren te Warga en omgeving om op coöperatieve grondslag een boterfabriek te stichten. Natuurlijk met vreemd geld. Particulieren waren met fabrieksstichting reeds voorgegaan. Heel Friesland zag naar de resultaten van het experiment uit, want de Wargasters laadden een zware particuliere verantwoordelijkheid op hun schouders.

De uitkomsten waren echter zodanig, dat spoedig meer in dorpen acties werden ingezet. Breedvoerig en gedetailleerd wordt geschetst, hoe op tal van dorpen het voorbeeld van Warga werd nagevolgd; hoe honderden pioniers (meest boeren, maar ook landheren burgemeesters en andere mensen uit burgerlijke intellectuele milieus) hun schouders zetten onder plannen tot oprichting van zuivelfabrieken.

Voorts worden vermeld de „begeleidingsverschijnselen”, als het aanstellen van een zuivelconsulent, het oprichten van toporganisaties, van een zuivelschool, enz. Het boerenbedrijf had overal een verlengstuk gekregen in de dorpen: rokende fabrieksschoorstenen. En: na 1895 werd het een zg. opgaande tijd, zodat de goede vruchten nog beter zichtbaar werden.

Uitvoerig is aandacht gewijd aan het moeizame werk — naast vele anderen — van de pioniers (coöperatieve idealisten) Tsjisse en Jan Remders Kuperus, Riemer Veeman, Sjoerd Johannes de Jong en Tjerk Joh. Swierstra, die voor de propaganda ontzettend veel hebben gedaan. Ook de heer Theo van Weideren baron Rengers is met ere genoemd. Er was veel strijd te voeren, strijd tegen conservatisme, strijd tegen speculatieve fabrieken, strijd soms in eigen gelederen.

Enfin — men weet hoe het nu staat. Een hele rij coöperaties en toporganisaties op agrarisch terrein, die alle als het ware in elkaar grijpen. (Men vindt ze alle achterin genoteerd). Naast landbouw- en huishoudscholen, laboratoria en meer. Niets is in deze uitvoerige geschiedenis vergeten. De coöperatie is een sterke macht geworden in het gehele land, maar Friesland heeft er de spits afgebeten en is de andere provincies voorgegaan. De coöperatieve beweging heeft de economische en sociale positie van de boer versterkt. Of het „coöperatistisch” idealisme van de eerste decennien nog wel steeds aanwezig is, is een andere vraag.

In het laatste deel vat drs. Tjepkema in een brede beschouwing samen, wat er in de afgelopen 75 jaar tot stand is gekomen en welke grote dingen uit het kleine Wargaster begin zijn gegroeid. De boer is van het erf gehaald en heeft met zijn producten de wereld veroverd.

Buitengewoon interessant

Het boek is in vlotte stijl geschreven en hoewel er veel cijfers en namen in voorkomen, is het nergens droog en dor. Dat komt misschien mede, omdat de arbeid voor de coöperatie verweven is met het leven van honderden mensen, die zich volledig voor hun ideaal hebben ingezet. Verweven ook met het boerenvolk van Friesland in zijn strijd en opgang, zijn gevecht met de omstandigheden.

Deze lectuur is buitengewoon interessant voor allen, die belangstellen in de sociale en maatschappelijke geschiedenis van ons gewest. Het is een weliswaar versleten beeld, maar toch zouden wij willen zeggen: spannend als een roman! Er zijn hier en daar leuke en mens en tijd typerende anekdotes vermeld.

Bovendien kan de lezer zich vermeien met een unieke collectie portretten, waarbij prachtige „koppen” met grote snorren en baarden, ouderwetse groepsfoto's van pioniers uit alle hoeken van de provincie, mitsgaders facsimile's, exterieurs van zuivelfabrieken, en plaatjes van de in de gebouwen der toporganisaties — alles „van toen tot nu”.

Bij ouderen zullen deze beschrijvingen veel herinneringen oproepen — jonge mensen hebben het nodig te weten hoeveel strijd er is gevoerd, hoe er gezwoegd is om te komen tot de welvaart van de huidige tijd. Ook voor de boer. Daarom zij vooral hun de lezing van dit boeiende epos van de coöperatieve beweging in Friesland sterk aanbevelen.

De uitvoering door drukkerij Laverman N. V. te Drachten is in één woord: magnifiek!
D. M. v. d. W.

Nieuwsblad vh Noorden 1960-02-25

“Erf en Wereld” Fries standaardwerk

(Van onze landbouwmedewerker).

Friesland's glorie van tegenwoordig komt sterk tot uiting in zijn agrarisch bedrijfsleven met het zwaartepunt in de rundvee-, melk- en zuivelbranche met een wereldfaam.

Maar ook in boekwerken als *Erf en Wereld*, in het licht gesteld door het Friese *Instituut voor Landbouwcoöperatie*, imponerend typografisch verzorgd met een schat van foto's en een samenvatting in de Engelse taal ter introductie in de wereld, die door de op export gerichte Friese economie onmiddellijk aan het Friese erf grenst.

De schrijvers J. P. Wiersma en R. Tjepkema voeren de lezer tot ongeveer 100 jaar terug toen het boerenfolk in beweging kwam en de maatschappelijke crisis na een periode van demoraliserende welvaart voor de welgestelden, dwong tot nieuwe productie- en afzetmethoden en tot kwaliteitsgarantie tegen de knoeierijen met de boter op de Engelse markt. Pioniers en studieverenigingen over de grenzen wezen nieuwe wegen aan van het zware werk op de boerderij naar de zuivelindustrie in haar primitieve lokale vorm en leidden tot de ontwikkeling van de landbouwcoöperaties vaak met actieve medewerking van de Friese elite, temeer daar de verwerking van de melk als vanzelf tot samenwerking leidde, naar het lichtende voorbeeld van Denemarken.

Tegen het laatst van de vorige eeuw brak weer een opgaande tijd aan. Na de louterende nood en in de eerste helft van onze eeuw ontstond een bolwerk van landbouwcoöperaties in Friesland. De huidige problematiek wordt speciaal door de heer Tjepkema in het derde deel van dit lijvig boekwerk onder de titel *Het erf is de wereld* in een groter landelijk verband behandeld.